

Waldemar RAKOCY CM, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism. Edycja Świętego Pawła Częstochowa 2003, ss. 416. (A 5).*

Nakładem Edycji Świętego Pawła ukazała się w roku 2003 piąta monografia ks. Waldemara Rakociego, pt. *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*. Ks. Rakocy jest kapłanem Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo (*Congregatio Missionis*), profesorem nadzwyczajnym, kierownikiem Katedry Hermeneutyki Biblijnej w Instytucie Nauk Biblijnych KUL, redaktorem naczelnym zeszytu biblijnego *Roczników Teologicznych KUL*, redaktorem ponad 30 artykułów naukowych, pięciu monografii: „A słowo Boże rozszerzało się i rosło” Programowa funkcja Dz 12,1-24 w kompozycji księgi, Lublin 1995; *Paweł - apostoł Żydów i pogan. Łukaszczy obraz powstania i rozwoju Pawłowych wspólnot*. Kraków 1997; *Obraz i funkcja faryzeuszy w dziele Łukaszczy (Łk-Dz)*. Studium literacko-teologiczne, Lublin 2000; *Faryzeusze. Historia - Ewangelie*, w serii: *Jak rozumieć Pismo Święte*, t. 13, Lublin 2002 (i obecnie omawianej) oraz współautorem kilku prac zbiorowych (zwl. *Wstępu do Nowego Testamentu*, red. R. RUBINKIEWICZ, Poznań - Lublin 1996 i *Dziejów Apostolskich. Listów św. Pawła*, red. J. FRANKOWSKI - S. MĘDAŁA, Warszawa 1997).

Od dawna ustalenie chronologii życia Apostoła Pawła przysparzało wielu trudności, gdyż autorzy pism NT skoncentrowani na celu teologicznym nie interesowali się, np. w którym roku miało miejsce dane wydarzenie, ile czasu upłynęło między kolejnymi faktami. Z tego też powodu dysponujemy nielicznymi i często niejasnymi przesłankami historycznymi stanowiącymi podstawę dla studium chronologii Pawła. Dane pozwalające zrekonstruować bieg jego życia czerpane są zwykle z Listów Pawła i Dziejów Apostolskich. Z tym wiąże się kolejna kwestia, gdyż wielu uczonych (tradycyjne podejście do problemu) uznaje większość informacji pochodzących z Dziejów Apostolskich, dotyczących osoby Pawła, za wiarygodne historycznie, np.: G. OGG (*The Chronology of the Life of Paul*, London 1968.), S. DOCKX (*Chronologie néotestamentaire et vie de L'Église primitive. Recherches exégétiques*, Leuven 1984). Inni uczeni, jak np. R. JEWETT (*A Chronology of Paul's Life*, Philadelphia 1979) lub R. RIESNER (*Die Frühzeit des Apostoles Paulus. Studien zur Chronologie, Missionsstrategie und Theologie*, WUNT 71, Tübingen 1993), reprezentują tradycyjne podejście do Dz i przejmują Łukaszczy schemat misji Pawła (tj. trzy podróże misyjne), to uznają pierwszeństwo informacji pochodzących z Listów Apostoła nad materiałem pochodzącym z Dziejów Apostolskich. Jednak stwierdzają, że bez informacji w Dz ustalenie chronologii Pawła staje się wręcz niemożliwe. Podobne podejście do źródeł reprezentuje J. MURPHY-O'CONNOR (*Paul. A Critical Life*, Oxford 1996.). W obecnych czasach coraz częściej pojawiają się też studia podważające wartość historyczną Dz w rekonstrukcji życia Pawła, np.: J. KNOX (*Chapters in a Life of Paul*, New York 1950.), który odcina się całkowicie od schematu misji Pawła opartego o Dzieje Apostolskie (podważa istnienie trzech podróży misyjnych), a opiera się o dane zawarte w Listach Pawłowych. J. KNOX uznaje za wiarygodne tylko niektóre informacje zawarte w Dz, jak spotkanie Apostoła z Gallionem w Koryncie, przebywanie w więzieniu w Cezarei w momencie nastania Festusa po Feliksie oraz podróż do Rzymu.

Współczesna krytyka w rekonstrukcji przebiegu życia i działalności Pawła zakłada pierwszeństwo informacji zawartych w jego Listach, gdyż zawarte w nich informacje pochodzą z pierwszej ręki (trudność stanowi ustalenie autorstwa niektórych z nich, np. 2Tes, Kol czy Listów Pasterskich). Należy tu stwierdzić fakt, że bez informacji pochodzących z Dz niemożliwe jest odtworzenie w pełni wiarygodnej chronologii życia Apostoła Narodów. W dyskusjach uczonych często zakwestionowanie schematu działalności Pawła zawartego w Dziejach Apostolskich prowadzi do zanegowania istnienia, np.: tzw. pierwszej podróży misyjnej; tzw. nieznanymi lat, albo przesuwania się prawie o 10 lat wcześniej pierwsze przybycie Pawła do Koryntu.

W swoim studium Ks. W. Rakocy podejmuje tę zawiłą problematykę i stara się ustalić kolejność i następstwa zdarzeń, czas ich trwania, odstęp czasowy między nimi, czyli tzw. chronologię relatywną. Następnie stara się wskazać rok poszczególnych wydarzeń (tzw. chronologia absolutna). Podobnie jak wielu współczesnych egzegetów zajmujących się tą kwestią, rozważnie opowiada się za pierwszeństwem danych pochodzących z Listów Pawła (tam, gdzie informacje w Dz stoją w sprzeczności z autentycznymi Listami). Tam, gdzie Listy nie wypowiadają się w danej kwestii, a informację o wydarzeniach z danych Dziejów Apostolskich są inne, Autor stara się zweryfikować i nie odrzuca a priori. Przedstawia zaś racje za wiarygodnością lub nie w wykorzystywanych informacjach z Dz, względnie kiedy nie jest to możliwe, wskazuje przynajmniej stopień ich prawdopodobnej zgodności lub niezgodności z rzeczywistością historyczną. Rzeczowo i kompetentnie weryfikuje wymiar czasowy i związany z nim wymiar przestrzenny życia Apostoła. W konsekwencji określa możliwie dokładny czasowo bieg kolejnych istotnych etapów jego życia i nanosi go na linię historii powszechnej. W omawianej pracy Autor prezentuje tylko kluczowe momenty z życia Apostoła, weryfikując wartość historyczną dostępnych przekazów, także przekazami zaczerpniętymi z dzieł autorów starożytnych (Strabona, Wenecjussa).

Omawiane opracowanie składa się z dziesięciu rozdziałów. Pierwszy (s. 13-24) z nich pt. Narodziny dotyczy okresu poprzedzającego nawrócenie Szawła, późniejszego Pawła. Ustalenie daty narodzin Pawła jest wysoce problematyczne z powodu nielicznych i mało precyzyjnych przesłanek. Z tego powodu wielu autorów chronologii życia Apostoła zwykle pomija to zagadnienie. Po rzeczowej weryfikacji materiału źródłowego Autor dochodzi do wniosku, że Paweł urodził się między 5 lub 6 r. po Chr. Charakter wprowadzenia ma także rozdział drugi pt. Pochodzenie (s. 25-48). Zawarte zostały w nim trzy zagadnienia: obywatelstwo rzymskie Pawła, wraz ze sposobami uzyskiwania przez Żydów tego obywatelstwa; obywatelstwo greckiego miasta Tarsu, na tle statusu społecznego Żydów w greckich miastach Imperium Rzymskiego i warunków uzyskania tego obywatelstwa; oraz przynależność do stronnictwa faryzeuszy, wraz z okolicznościami przystępowania. Rozdział trzeci (s. 49-63) pt. Nawrócenie. Pierwsze inicjatywy misyjne poświęcony został kwestii pobytu Pawła w Arabii, Damaszku i wizycie w Jerozolimie. Studium tego zagadnienia opiera się przede wszystkim na analizie danych zawartych w Ga 1-2, 2Kor 11 w świetle sposobów obliczania czasu w starożytności. Tak zwane nieznanne lata w życiu Pawła, czyli od wyprawienia go z Jerozolimy do Tarsu, aż do czasu odszukania przez Barnabę i rocznej wspólnej pracy z nim w Antiochii (lata 37/38 do ok. 44/45) są przedmiotem analizy rozdziału czwartego (s. 65-78). Weryfikując dostępne źródła Autor dochodzi do bardzo interesującego wniosku, że już w tym czasie „Apostoł podejmował inicjatywy misyjne w swych rodzinnych stronach (nawet wśród pogan), które nie odnosiły wyraźnego sukcesu, chociaż postrzegał swą działalność jako skierowaną do pogan, nie miał jeszcze sprecyzowanych koncepcji co do sposobu jej przeprowadzenia” (s.78).

Rozdział V został poświęcony tzw. pierwszej podróży misyjnej: Misja na Cyprze i w Azji Mniejszej (s. 79-93). Do tej kwestii działalności Pawła odwołują się Dz 13-14, 2Tm 3,11. Autor krytycznie ocenia stanowiska dotyczące: historyczności *itinerarium*, czasu trwania i odwiedzonych miejsc pierwszej podróży misyjnej. Misja w Galacji, Myzji, Macedonii i Achai, czyli tzw. druga podróż misyjna stanowi treść rozdziału VI (s. 95-146). Podstawę datacji stanowią dwie informacje zawarte w Dziejach Apostolskich. Pierwsza informuje o Gallionie, który zostaje prokonsulem Achai, podczas gdy Paweł znajduje się w Koryncie (18,2); druga donosi, że w momencie przybycia Apostoła do Koryntu spotkał małżeństwo, Akwilę i Pryscyllę, którzy zostali wysiedleni z Rzymu na mocy edyktu Klaudiusza. Ustalenie roku prokonsulatu Galliona stało się możliwe dzięki francuskim wykopaliskom prowadzonym w Delfach, podczas których w r. 1905 natrafiono na cztery fragmenty inskrypcji, nawiązujących do Galliona. W czasie trwania tzw. drugiej wyprawy misyjnej Pawła Autor umieszcza Pierwszy List

do Tesaloniczan (powstał jesienią 49 r. w Atenach) i powstanie Drugiego Listu do Tesaloniczan (powstał jesienią 50 r. w Koryncie).

Rozdział VII omawia Tak zwany Sobór Jerozolimski (s. 147-166). Podczas gdy tradycyjne opinie egzegetów umiejscawiały go po pierwszej wyprawie misyjnej w r. 49, Autor weryfikując dotychczasowe opinie, przesuwa czas rozpoczęcia tego Soboru na październik lub listopad 51 r., po opuszczeniu przez Apostoła Koryntu.

Najdłuższy i z praktycznego punktu widzenia najcenniejszy jest rozdział VIII (Misja w Azji, Macedonii i Achai), poświęcony tzw. trzeciej podróży misyjnej Pawła (s. 167-283). Okres działalności Pawła w stolicy rzymskiej prowincji Azji, Efezie, a następnie podróż do Macedonii (Filippi, Tesalonika) i Achai (Korynt) jest najlepiej udokumentowany w życiu Apostoła Narodów. Podstawowym źródłem są tu jego Listy. Autor opierając się na analizie tych pism stara się ustalić bieg wydarzeń z tego okresu, a następnie umieszcza je w czasie. Autor umiejscawia tę najdłuższą podróż misyjną Pawła w latach od wiosny 52 r. do marca 56 r. W czasie tej podróży powstało pięć głównych Listów Pawła. W Efezie powstały: List do Galatów (między latem 52 a wiosną 54 r.); List do Filipian (latem 54 r. w miejscowym więzieniu); Pierwszy List do Koryntian (wrzesień 54 r.); tzw. List we łzach (zaginiony) wiosną 55 r. Na przełomie sierpnia i września także 55 r. w Macedonii został zredagowany Drugi List do Koryntian, zaś List do Rzymian na przełomie lutego i marca 56 r. w Koryncie.

Rozdział IX (Uwięzienie i proces) dotyczy kilkuletniego okresu, podczas którego Apostoł przebywał w więzieniu w Cezarei Nadmorskiej i w Rzymie. W tym czasie toczył się jego proces przed przedstawicielami Rzymu. Warto tutaj nadmienić, że w życiu Pawła ten okres nie jest dobrze udokumentowany, gdyż źródła nie relacjonują wielu faktów. Mimo to dostarczają one wystarczających informacji, by umiejscowić w czasie oba uwięzienia. Bardzo interesujące są również wnioski, do jakich Autor dochodzi analizując różne wypowiedzi komentatorów, np.: że List do Kolosan może być autentycznym pismem Pawła (dopuszcza także wpływ współpracownika), że prawdopodobnie został napisany razem z Listem do Filemona w czasie drugiego roku więzienia rzymskiego (jesienią 60 r.).

Ostatni – dziesiąty rozdział (Ostatnie lata życia) – zawiera próbę rekonstrukcji przebiegu i czasu ostatnich wydarzeń z życia Pawła. Główne źródło stanowią tutaj Listy pasterskie, które większość uczonych uznaje za po-Pawłowe, oraz wczesnochrześcijańskie świadectwa. Autor stara się zweryfikować opinie dotyczące autentyczności Listów pasterskich, zawartych w nich informacji oraz ustosunkowuje się do wartości przekazów wczesnego Kościoła. Zwolnienie Pawła po dwuletnim więzieniu w Rzymie, na wiosnę 61 r., nasuwa pytanie o to, co Apostoł uczynił później. Istnieją trzy możliwości: pozostał w stolicy imperium do kolejnego uwięzienia, udał się do Hiszpanii, a może powrócił do wspólnot na Wschodzie. Zdaniem Autora, autorstwa Listów pasterskich nie da się obronić, ale nie da się kategorycznie zakwestionować misji do Hiszpanii. Nie da się też zupełnie wykluczyć wcześniejszej (przed Hiszpanią), zaraz po zwolnieniu z więzienia rzymskiego, podróży do wspólnot na Wschodzie (Efez, Macedonia, Troada, Milet, Korynt i Epir). Między wiosną a latem 63 r. (64 r. gdyby taka wcześniejsza podróż do wspólnot na Wschodzie doszła do skutku) a latem 64 (65) r. miało miejsce drugie uwięzienie w Rzymie i stracenie Apostoła. Bezpośrednią przyczyną uwięzienia Pawła mogła być interwencja Żydów u żony Nerona, Poppei, lub prześladowanie chrześcijan wzniecone po pożarze Rzymu. Ze względu na naturę źródeł Autor nie podjął się bliższego sprecyzowania daty śmierci Apostoła Pawła.

Za zakończenie przeprowadzonego studium sam Autor (s. 379) uznał Tablicę chronologiczną, ujmującą końcowe rezultaty analiz, zaś w zakończeniu posumował jedynie stronę metodologiczną wyników swoich badań, stwierdzając że niektóre sytuacje z życia Pawła wymagają jeszcze dalszego studium, ale obecnie sytuacja jest o tyle złożona, że wymaga dotarcia do

nowych źródeł, być może należy dotrzeć do nowych świadectw pozabiblijnych i lepiej poznać realia historyczne, które rzuca nowe światło na znane już przekazy.

Podsumowując należy stwierdzić, że czytelnik dostaje do rąk niezwykle wartościowe dzieło, które rzuca nowe światło na bieg życia św. Pawła i na jego piśmiennictwo. Trzeba też w zupełności zgodzić się z opinią Ks. Prof. dr hab. Ryszarda Rubinkiewicza SDB (KUL), Członka Papieskiej Komisji Biblijnej, który uważa że „studium to jest najlepszym w Polsce krytycznym opracowaniem tego zagadnienia” Pozostaje żywić nadzieję, że każdemu kto interesuje się działalnością Apostoła dostarczy ona rzetelnych informacji na jego temat. Książka ta stanowi cenny wkład w biblistykę polską i z pewnością będzie punktem odniesienia dla każdego, kto pragnie poznać życie tego wielkiego Apostoła Narodów.

Ks. Andrzej BANASZEK